

ГУМАНІТАРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ООН НА КІПРІ (1960-1974)

Гуманітарна діяльність ООН представляє собою великий дослідницький та практичний інтерес. Майже кожний збройний конфлікт супроводжується різними невійськовими проблемами і тому повна ліквідація кризи потребує залучання цивільних установ та проведення спеціальних операцій, зорієнтованих на цей аспект. Гуманітарні програми становлять невід'ємну частину миротворчості і проводяться цивільними кадрами, добровольцями та військовослужбовцями ООН. Тому багатомірне вивчення будь-якої миротворчої операції означає, крім усього аналіз гуманітарних аспектів цього процесу.

Миротворчість ООН на Кіпрі продовжується вже 45 років і все ще залишається складовою частиною життя острова. Дії Збройних Сил ООН на Кіпрі (далі — ЗСООНК) стали прикладом для "блакитних шоломів" по всьому світу. Криваві події на Кіпрі супроводжувались масовими порушенням Статуту ООН та "Конвенції по правам людини". Тому організація залучила для ліквідації кіпрського конфлікту різні організації і проводила акції допомоги мирному населенню власними силами. Для розуміння змісту миротворчої операції на Кіпрі слід приділяти увагу гуманітарним аспектам кризи, як невід'ємної складової цієї операції. Гуманітарна діяльність ООН на Кіпрі представляє інтерес й тому, що при наявності великої кількості документального матеріалу вона залишається майже не вивченою в історіографії. Отже, незначний рівень дослідження теми, наявність доступної широкої джерельної бази та суттєве практичне значення роблять цю тему особливо актуальною.

ООН почала свою роботу на Кіпрі ще до виникнення відкритої збройної конфронтації. У 1960 р. на прохання уряду Республіки Кіпр ООН організувала комісію у складі чотирьох чоловік, яка була уповноважена провести детальне вивчення економічної ситуації на острові та розробити шляхи економічного розвитку країни. Була підготовлена детальна доповідь, в якій подавалась інформація з усіх сфер економіки Кіпру¹. Фахівці ООН провели детальне обслідування сільського, лісового і рибного господарств, фабрик і шахт, туризму, транспортних комунікацій і фінансової системи. Були розглянуті сфери, у які втручання спеціалістів ООН вважалось життєво необхідним, наприклад, водопостачання на острові². Головним чином комісія

зібрала інформацію, яка мала допомогти ООН в розвитку економіки вже незалежного Кіпру.

Охороною культурної спадщини Кіпру опікувалось ЮНЕСКО. У період з 1959 по 1973 рр. функціонували спеціальні комісії з визначення історичних пам'яток на Кіпрі і зі складання каталогів культурних цінностей острова³. Матеріали цих експедицій представляють великий інтерес, тому що вони описують ті пам'ятки історії й архітектури, які були знищені в період турецьких бомбардувань у 1964 і 1974 р. Завдяки цим матеріалам є можливість скласти уявлення про нанесений збиток культурі острова. Зі сказаного, видно, що в кінці 1950-х — початку 1960-х рр. Кіпр підпадав під програму ООН по всебічному розвитку молодих незалежних країн.

Події 1963-1964 та 1974 рр. дуже суттєво відбилися на загальній гуманітарній ситуації на острові. Тільки за період турецької окупації острова 1974 р. 163 тис. греків-кіпріотів були вигнані зі своїх рідних місць проживання. Потоки біженців спрямовувались в південну частину острова, яка залишалась під контролем грецької адміністрації. 34 тис. турків-кіпріотів були позбавлені свого житла та переселились на північ⁴. Створювалися спеціальні табори для біженців по всьому острову. Умови життя в таких таборах були дуже важкими⁵. Виникла проблема зниклих безвісті. За підрахунками грецької сторони їх кількість складала 1619 чіл., в тому числі жінки, старі люди та діти⁶.

Ці проблеми безпосередньо входили у компетенцію ЗСООНК. Юридичне забезпечення війська ООН отримали у спеціальній резолюції Ради Безпеки за номером 186. В цьому документі відображались основні керівні принципи ЗСООНК. Головною метою ставилось: "прикласти усі зусилля для запобігання поновлення зіткнень і, при необхідності, сприяти підтримці і відновленню закону і порядку та поверненню до нормальних умов"⁷. Резолюція не могла бути керівною інструкцією до дій, так як містила дуже стислі та просторі рекомендації до застосування збройних сил. Тому Генеральний секретар ООН видав пояснення, в яких він розглянув можливі шляхи застосування ЗСООНК та узагальнив принципи функціонування миротворчих сил на острові. Конкретні заходи миротворчої діяльності зводились до розміщення постів на дорогах, контролю над роззброюванням сторін, створенні "зелених ліній" для утримання громад від збройних нападів одна на одну⁸. В цих документах головним чином оговорювались суто воєнні функції міжнародних контингентів. Але на практиці миротворці не були спроможні виконувати їх і поступово переходили к другорядним, на той момент, заходам: захисту мирного населення, постачанні різних вантажів з предметами першої необхідності.

З перших днів свого існування ЗСООНК в 1964 р. здійснювали акції гуманітарного характеру: конвоювали вантажі з гуманітарною допомогою, займалися розподілом допомоги між постраждалими, захищали табори біженців та співпрацювали в різних сферах з гуманітарними комітетами та організаціями ООН. В цей період ЗСООНК разом з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста (далі — МКЧХ) постачали в так звані "ізолювані райони" продовольчі товари та питну воду. Крім того ЗСООНК супроводжували партії гуманітарних вантажів в найбільш постраждалі райони, такі як Коккіна та інші ⁹.

Подібні акції стали основною рисою миротворчої операції ООН в зоні кіпрського конфлікту, особливо в період кризи 1974 р. Влітку 1974 р. ЗСООНК опинилися в епіцентрі бойових дій між турецької армією та Національною гвардією Кіпру. Збройні сили ООН не змогли відкрито протидіяти турецької армії, яка окупувала 40% території острова. Миротворці евакуювали туристів, і супроводжували конвої з іноземними громадянами ¹⁰. Вони надавали допомогу представникам обох сторін зі зруйнованих поселень, влаштовували притулок біженцям і евакуювали їх з вогнищ конфлікту. ЗСООНК доставляли і розподіляли допомогу між греками і турками на Кіпрі ¹¹.

За період першої фази бойових дій (середина липня 1974 р.) реєструвалися часті авіанальоти й акти жорстокості в різних місцях острова. ООН вживала заходи до евакуації цивільних іноземних осіб у зони британських військових баз. Головним чином питання вирішувалося переміщенням туристів із зони бойових дій у безпечні райони, тому що вся туристична зона з елітними готелями була піддана вогню як з боку турецьких військ, так і з боку національної гвардії Кіпру. ЗСООНК організовували тимчасові табори для безпечного утримання місцевого населення. Але з просуванням турецької армії з півночі ці табори у супроводі миротворчих військ переносилися на південь ¹².

Після закінчення першої фази турецької операції по захопленню півночі Кіпру частина ЗСООНК, яка там дислокувалася залишилась в зоні окупації турецької армії. Ці загони ООН були дуже обмежені в своїх діях: в основному конвоювали гуманітарну допомогу в найбільш постраждалі райони. Інші миротворчі контингенти залишились на території, яку контролювали кіпрські греки. їм було доручено патрулювати зовнішній фронт конфлікту та проблемні території, а також встановлювати стаціонарні бази в найбільш уразливих місцях. Крім того, вони захищали турецьке населення від національної гвардії та мародерів.

22 липня в штабі ЗСООНК був створений спеціальний економічний відділ гуманітарної допомоги з метою конкретного рішення проблем даного характеру. Цей відділ був укомплектований військовим персо-

налом і персоналом цивільної поліції. Він здійснював організацію і координацію різних гуманітарних акцій для надання допомоги обом громадам. Він співпрацював з МКЧХ¹³. Вертольоти та машини ООН використовувались для забезпечення медикаментами місцевого населення та доставки медичного персоналу у віддалені райони.

З 25 по 30 липня в період між двома фазами бойових дій в Женеві проходила конференція міністрів закордонних справ Великобританії, Греції і Туреччині, присвячена проблемі Кіпру. На Женевській конференції обговорювалися різні питання по кіпрській кризі в тому числі і питання гуманітарного характеру:

1. Країни-гаранти, при домовленості з ЗСООНК, зобов'язалися організувати зони безпеки. Міжнародні сили повинні були установити розмежувальні лінії, через які не мали право пройти війська жодної сторони.
2. Усі турецькі анклав, окуповані грецькими силами, мали бути негайно евакуйовані. Турецькі поселення, які знаходилися під контролем турецької армії, переходили під контроль ЗСООНК.
3. Військовополонені обох сторін повинні були бути виміняні або передані МКЧХ¹⁴.

Політичний шлях вирішення проблеми зайшов в безвихідь і ситуація на острові ще більше погіршалась. На початку серпня 1974 р. розгорнулася діяльність МКЧХ. 24 липня в Нікосію прибула група фахівців у складі 2 лікарів і 10 адміністративних працівників. Ця група супроводжувала 10 тонн медикаментів і предметів першої допомоги і разом із ЗСООНК установила зв'язок з місцевими організаціями Червоного Хреста і Червоного Півмісяця¹⁵. У райони, які постраждали більше всього — Киренія, Лефка, Коккіна, Лімнітіс, були спрямовані вантажі продовольства, води і медикаментів¹⁶. Однак, у деяких випадках автоколони МКЧХ із гуманітарною допомогою зустрічали перешкоди на своєму шляху. Так, турецька армія зупинила автоколону МКЧХ, спрямовану для забезпечення засобами першої необхідності постраждалим грекам-кіпріотам на території турецької окупації. Турецька сторона заявила, що цивільне населення в підконтрольних їй територіях буде одержувати продовольство від турецької влади. МКЧХ і ЗСООНК організували спеціальні розшуки для рішення проблем зниклих під час боїв. Із зазначеної кількості зниклих безвісті 800 чол., за даними Комітету у справах біженців та Генерального секретаря ООН на літо 1974 р. приблизно 300 чол. були знайдені¹⁷.

Червоний Хрест при сприянні ЗСООНК займався проблемами військовополонених. Його головною метою була організація обміну полоненими між конфліктуючими сторонами, Комітет також добивався

однобічної передачі військовослужбовців своїй громаді чи під захист МКЧХ. Прикладом цього може бути акція проведена 12 серпня 1974 р.

МКЧХ запропонував низку заходів для здійснення обміну військовополоненими. Був налагоджений обмін інформацією про кількість осіб, їх прізвища та місця утримання під вартою. МКЧХ отримав право відвідувати полонених і одержав можливість надавати їм допомогу. Комітет розробив для затриманих осіб процедуру, за допомогою якої вони могли вільно вибирати бажане для них місце звільнення, при чому МКЧХ підкреслював, що затримані особи мали право не повертатися на звичайне місце проживання, чи навпаки покидати його проти своєї волі¹⁸. МКЧХ співпрацював з урядами Туреччини, Греції та Кіпру, покладаючи зусилля на розробку плану обміну звільнення військовополонених.

Грецька сторона в цілому позитивно оцінювала діяльність МКЧХ і підкреслювала ту допомогу, яку Комітет зробив грекам-кіпріотам, вигнаним зі своєї території¹⁹. За весь період конфлікту надходила інформація про перешкоду з боку турецьких військ роботі Червоного Хреста і, навіть, обстрілів госпіталів Комітету²⁰. Хоча, сам Генеральний секретар відзначав, що саме турецька сторона першої пішла на контакт із МКЧХ і погодилася передати або обміняти полонених грецьких солдат та інших затриманих цивільних осіб²¹.

Проблемами Кіпру займався також комітет ООН у справах біженців. Координатором цього Комітету на Кіпрі був призначений Верховний Комісар ООН²². За даними Комітету, була зібрана гуманітарна допомога для постраждалого населення Кіпру у розмірі 22 млн. дол. США. Верховний комісар у справах біженців організував у Женеві регулярні наради представників організацій ООН з метою координації різних заходів щодо надання допомоги потерпілим на Кіпрі²³.

У програмі з надання гуманітарної допомоги Кіпру у 1974 р. взяли участь багато спеціалізованих установ ООН. Світова Продовольча Програма спочатку займалась організацією перевезення безкоштовно наданого продовольства, а пізніше взяла на себе ініціативу по вирішенню питань, пов'язаних з продовольством у рамках програми ООН. Дитячий Фонд ООН взяв на себе завдання забезпечити всі постачання, пов'язані з предметами першої необхідності, за винятком продовольчих постачань і деякої медичної допомоги. Він затратив за 1974 р. 115 тис. дол. на придбання необхідних предметів першої необхідності та обладнання²⁴. Всесвітня Організація Охорони здоров'я надала значну допомогу медичного характеру і організувала доставку цієї допомоги²⁵. Загальна сума наданої допомоги склала приблизно 70 тис. дол.²⁶. До ліквідацій наслідків конфлікту була також залучена

Організація Продовольства і Сільського господарства, яка проводила заходи по збереженню худоби.

Після завершення бойових дій в середині серпня 1974 р. "Блакитні шоломи" ще довго продовжували ліквідувати наслідки конфлікту. ЗСООНК, МКЧХ, Управління Верховного Комісара у справах біженців та інші установи провели у вересні-жовтні заходи, спрямовані на покращення умов проживання біженців. їх представники обладнали табори постраждалих палатками, налагоджували медичне забезпечення²⁷. Проводився контроль за доставками представників ворогуючих общин у "зони безпеки", які організовували ЗСООНК²⁸. На кінець 1974 р. ООН надавала постійну медичну та продовольчу допомогу приблизно 141 тис. грекам-кіпріотам та 34 тис. туркам-кіпріотам. МКЧХ уважно спостерігав за станом 15 тис. греків-кіпріотів, які залишились в зоні турецької окупації. Загальні витрати на гуманітарну діяльність за вказані роки склали для ООН 22 млн. дол. США²⁹.

Розглянувши основні аспекти гуманітарної діяльності ООН на Кіпрі можна зробити висновок, що гуманітарна програма була невід'ємною частиною миротворчої операції ООН на Кіпрі. ЗСООНК не могли припинити бойові дії між ворогуючими громадами і не були спроможні повністю ліквідувати конфлікт, але їх допоміжна функція — захист цивільного населення, принесла більше користі. ЗСООНК за 10 років з 1964 по 1974 рр. по своєму функціональному призначенні пройшли значну еволюцію. Спочатку вони мали суто военні цілі, потім втратили будь-який контроль над ситуацією і перейшли на позиції захисту місцевого населення і гуманітарного забезпечення біженців. В 1974 р. такі дії стали вже звичайними рисами миротворчої операції. У співпраці з різними гуманітарними організаціями ООН боролися з негативними наслідками кіпрської кризи і, як свідчать факти, робила це досить успішно.

Примітки:

1. Thorp W. L. *Cyprus. Suggestions for a Development Programme*. — New-York: United Nations, 1961. — P. 113.
2. *The protection of movable cultural property. Collection of legislative texts. Cyprus*. — Paris: UNESCO, 1985. — P. 17.
3. *Ibid.* — P. 48.
4. Доклад Совета Безопасности. 16 июня 1974 г. — 15 июня 1975 г. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. 30 сессия. Документ № 2 (A/10002). — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 22.
5. Документ S/11468/AAD.2. Доклад Генерального секретаря о событиях на Кипре с. 9-17 сентября 1974 г. // Совет Безопасности. Официальные Отчёты. 28

- год. Дополнение за июль, август и сентябрь 1973 г. — Н.-Й.: ООН, 1974. — С. 161.
6. The Cyprus Problem. Historical review and the latest developments. — Nicosia, 1997. — P. 99.
 7. Резолюция 186 от 4 марта 1964 г. // Организация Объединённых Наций. Сборник документов. — М.: Наука, 1981. — С. 432-433.
 8. Документ S/5653. Записка Генерального секретаря, касающаяся некоторых аспектов функций и операций Вооружённых сил Объединённых Наций по поддержанию мира на Кипре // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 20 год. Дополнения за апрель, май и июнь 1964 года. — Н.-Й., ООН, 1964. — С. 8-9.
 9. Там же. — С. 16-17.
 10. Big Troubles Over a Small Island // Time. — 1974. — Vol. 104. — № 5. — P. 7.
 11. Документ S/11353/ADD.2. Доклад Генерального секретаря о событиях на Кипре // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 29-й год. Дополнение за июль, август и сентябрь 1974 г. — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 44-45.
 12. Там же. — С. 42-45.
 13. Документ S/11433. Предварительный доклад Генерального секретаря, представляемый во исполнение резолюции 355 (1974) Совета Безопасности // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 29-й год. Дополнение за июль, август и сентябрь 1974 года. — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 128.
 14. Geneva Declaration of July 1974 on Cyprus // The Cyprus Problem. Historical review and the latest developments. — Nicosia, 1997. — P. 120-121.
 15. Документ S/11353/ADD. 7. Доклад Генерального секретаря о событиях на Кипре // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 29-й год. Дополнение за июль, август и сентябрь 1974 г. — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 48.
 16. Документ S/11353/ADD. 15. Доклад Генерального секретаря о ситуации на Кипре // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 29-й год. Дополнение за июль, август и сентябрь 1974 г. — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 53.
 17. Там же. — С. 55.
 18. Документ S/11353/ADD. 20. Доклад Генерального секретаря о ситуации на Кипре // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 29-й год. Дополнение за июль, август и сентябрь 1974 г. — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 58.
 19. Документ S/11413. Записка Генерального секретаря // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 29-й год. Дополнение за июль, август и сентябрь 1974 г. — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 105-106.
 20. Документ S/11417. Письмо представителя Греции от 3 августа 1974 г на имя Генерального секретаря // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 29-й год. Дополнение за июль, август и сентябрь 1974 г. — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 107.
 21. Документ S/11433. — С. 127.
 22. Доклад Совета Безопасности. 16 июня 1974 г. — 15 июня 1975 г. — С. 21.
 23. Доклад верховного комиссара Организации Объединённых Наций по делам беженцев. Генеральная Ассамблея. Официальные отчёты. 30-я сессия. Дополнение №12. (A/10012). — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 42.

24. Доклад Верховного комиссара Организации Объединённых Наций по делам беженцев от 30 октября 1974 года о ходе деятельности по оказанию гуманитарной помощи Кипру (Документ S/11488/ADD.2) // Совет Безопасности. Официальные Отчеты!. 29 год. Дополнение за октябрь, ноябрь и декабрь 1974 года. — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 25.
25. Доклад Верховного комиссара Организации Объединённых Наций по делам беженцев. Дополнение № 12. (A/10012). — С. 42.
26. Доклад Верховного комиссара Организации Объединённых Наций по делам беженцев от 30 октября 1974 года о ходе деятельности по оказанию гуманитарной помощи Кипру (Документ S/11488/ADD.2) — С. 25.
27. Документ S/11468/ADD.3. Доклад Генерального секретаря о событиях на Кипре за период с 18 сентября по 2 октября 1974 года // Совет Безопасности. Официальные Отчеты. 29 год. Дополнение за октябрь, ноябрь и декабрь 1974 года. — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 20-22.
28. Документ S/11468/ADD.4. Доклад Генерального секретаря о событиях на Кипре за период с 3 по 15 октября 1974 года // Совет Безопасности. Официальные Отчеты. 29 год. Дополнение за октябрь, ноябрь и декабрь 1974 года. — Нью-Йорк: ООН, 1975. — С. 23.
29. Доклад Верховного комиссара Организации Объединённых Наций по делам беженцев от 30 октября 1974 года о ходе деятельности по оказанию гуманитарной помощи Кипру (Документ S/11488/ADD.2) — С. 24.